are diverse and do not repeat each other. They giv grounds to speak about the psychological skill of the author, and the writer's ability to convey the character's individual world.

The novel is interesting also as an artistic work. It combines the features of journalism and fiction. Newspaper style here tends to be accurate and laconic. The lyrical component helps to understand the inner world of the characters: their emotions, hobbies, evaluation of the world and themselves. Undoubtedly, all the above said defines Ludmila Ulitskaya'sbook "Kukotskiy's case" as an outstanding and contemporary work.

Keywords: *profession novel, science, genetics, gynecology, professor, Academy.*

Отримано: 21.07.2015 р.

УДК 811.161.2'42

Сірант А.М.

КОНЦЕПТ *СЛОВО* У КОНТЕКСТІ МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТІВ *ГРІХ* ТА *СПОКУТА* У МОВІ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Людина мислить, діє, відчуває так, як це прийнятно для нації, до якої вона належить. Вона бачить світ через призму менталітету свого народу, в традиційних образах своєї культури. Вплив національно-культурного компонента на мовленнєву діяльність проявляється не лише у безпосередньому використанні етнічно орієнтованих слів і виразів, а й у способах і засобах слововживання. Національний характер, національний світогляд актуалізовані у мовних категоріях, які відображають мовну ментальність, і, навпаки, ментальний досвід передається народом із покоління у покоління, тим чи тим способом розкриває сутнісні риси національного характеру. На думку В. Карасика, „...якщо раніше вчених цікавило переважно те, як влаштована мова сама по собі, то тепер на перший план вийшли питання про те, як мова пов'язана зі світом людини, якою мірою людина залежить від мови, яким чином ситуація спілкування визначає вибір мовних засобів" [10, с. 5].

Художня мова – це особливий спосіб вираження мислення, створення мовної картини світу. Мовну картину світу розуміємо як відображення в мові концептуальної картини світу та як сукупність мовних засобів вираження знань про неї. Одним із засобів відтворення мовної картини світу є мова художньої прози.

Проза другої половини ХХ століття – це злиття витоків національного світосприйняття у радянську епоху з лінгвоестетичними пошуками письменників цього періоду, у мовотворчості яких вербалізуються ключові концепти української ментальності. Глибинний духовний смисл художніх творів другої половини ХХ ст. виявляється у вербалізованих концептах ГРІХ та СПОКУТА, які ми розглядаємо як релігійно-марковані художні концепти, що характеризуються двоплановістю, оскільки відбивають світський і релігійний типи світогляду, а отже належать до сфер сакрального та профанного. Це й зумовило актуальність нашого дослідження. Метою дослідження є встановлення взаємозв'язків між концептами ГРІХ, СПОКУТА та СЛОВО, вербалізованими у мові художньої прози другої половини ХХ ст.

Мета зумовила постановку таких завдань: 1) здійснити огляд наукових праць, присвячених означеній проблемі; 2) проаналізувати мікроконтексти, у яких вербалізовані концепти ГРІХ, СПОКУТА та СЛОВО.

Поняття гріха та спокути є невід'ємними складниками етнокультурного світу людини. Смисловий потенціал цих понять інтерпретують у межах уявлень та знань носіїв мови та позиціонують як етнокультурну репрезентацію. „Концепт є вираженням етнічної специфіки мислення, і його вербалізація обумовлена лінгвокогнітивно етнокультурно маркованою асоціативною компетенцією носія концептуальної системи" [14, 144].

У лінгвістичній науці проблема мовного відображення задекларованих концептів була предметом зацікавлення А. Вежбицької, І. Брилевої, Л. Панової, Н. Козіної, Т. Радзієвської, О. Якушкіної, С. Толстої, О. Ваховської, М. Бушакової, О. Семухіної, В. Кононенка.

ГРІХ як релігійний концепт розглядає Л. Панова [13]. Дослідниця стверджує, що до вивчення та опису лексики, яка репрезентує релігійні концепти, є два підходи. Перший підхід ґрунтується на визначенні гріха як „порушенні моральних норм у вірян". Л. Панова звертає увагу на те, що в цій та у подібних дефініціях додатково до компонента „порушення" (який може бути представлений як прямо, так і приховано) містяться характеристики та оцінки, які відповідають право-

© Сірант А.М.

славному віровченню. Суттєвою ознакою гріха є те, що його чинять свідомо, оцінюють як зло та образу Бога, у результаті гріха людина позбавляється благодаті. За другим підходом, за яким витлумачують гріх в іспанській, італійській, французькій, а також британській лексикографії, словникові дефініції максимально наближаються до тлумачення гріха католицькою доктриною, тобто авторка тлумачить поняття „гріх" з погляду православ'я та католицизму, а також описує особливості двоїстості гріха, про які, підкреслює дослідниця, знали ще середньовічні схоласти. Вона розрізняє такі семантичні групи цього поняття: *гріх як дія*, *гріх як стан у результаті дії*, *багаторазове вчинення гріха*, *гріх як ідея покарання*, *гріх як ідея розкаяння*, *гріх як родове поняття*, *гріх як інтерпретація дій*, *ставлення до безгрішності*. [13, 171].

Для опису поняття „гріх" О. Якушкіна [16] використовує діалектологічний матеріал південнослов'янських мов. Спосіб представлення мовною особистістю релігійно-етичного поняття, що виражає лексема *гріх*, найбезпосередніше репрезентований семантичним полем цього слова, що відображає його конотативний та денотативний елементи [16, 433]. Дослідниця виділяє та пояснює такі семантичні деривації, які ґрунтуються:

а) на конотаціях оцінки гріх: *гріх – диявол*; *гріх – зло*, *напасть*; *гріх – сварка*, *розбрат*; *гріх – шкода*;

б) нестандартній денотації оцінки гріх: *гріх – робота у свято*; *гріх – дошлюбні та позашлюбні стосунки*.

Дослідження Н. Козіної [1] присвячене особливостям актуалізації концепту ГРІХ у російській мові. Авторка залучає широкий лексикографічний та емпіричний матеріал, на основі якого робить висновок про те, що „гріх" постає як складне і різноаспектне поняття, що увібрало в себе язичницькі уявлення, християнські переконання та побутовий досвід народу. Поява та існування слова і поняття „гріх" багато у чому пов'язане з дією екстралінгвістичних факторів, до яких відноситься дійсність, що оточує людину, релігія, ставлення особистості та соціуму. Н. Козіна вважає, що поняття „гріх", яке виникло у глибокій давнині, виявилось динамічним та зазнало суттєвих змін упродовж наступних епох. Зміст і смисл цього поняття змінювались зі зміною етичних, релігійних та моральних уявлень народу. У задекларованому понятті знайшли своє відображення релігійно-етичні та соціо-оцінні норми. Гріх характеризує властивості та якості особистості, її поведінку та взаємостосунки з оточуючими. „Поняття гріха може бути адаптоване у будь-який стиль чи дискурс, пов'язане з різними сферами буття та співвідноситься з широким колом понять: „Бог", „вина", „порушення", „покарання", „спокута", „душа", „тіло", „розум", „пам'ять", „воля", „смерть", „сором", „совість", „час", „вік", „помилка", „біда", „нещастя". Ця багатовимірна категорія позначає етичне, релігійне-етичне та неетичне поняття. Мовні дані дозволяють говорити про те, що ГРІХ є одним із ключових концептів духовної культури народу" [1, 312].

Отже, науковці акцентують свою увагу на аналізі концепту ГРІХ, не виділяючи концепт СПОКУТА як другий компонент ментального утворення. Щоправда В. Кононенко у монографії „Концепти українського дискурсу" [11] виділяє концепти ГРІХ та СПОКУТА як абстрактно-емоційні, але основну увагу знову ж таки зосереджує на характеристиці концепту ГРІХ: аналізує його словникову парадигму, тлумачення цього поняття у богословській літературі, наводить велику кількість прикладів, які свідчать про те, що ГРІХ є одним із ключових концептів української ментальності. І лише у цьому контексті мовознавець характеризує концепт СПОКУТА за його ознакою – очищення.

Концепт СЛОВО у аспекті вербалізації концептів ГРІХ та СПОКУТА не був предметом лінгвістичних досліджень.

Слово як носій інформації набуває великого значення у художній картині світу другої половини XX ст. Концепт СЛОВО („Слово – 1. Мовна одиниця, що являє собою звукове вираження поняття про предмети або явища об'єктивного світу. 2. Мова, мовлення. 3. Висловлювання, фраза" [3, 1149]) виражений іменником *слово*: *Милосердя до слова потрібне ще більше, ніж до людини. Слово беззахисне.* ***Вбивати слова – гріх і злочин ще більший, ніж убивати людей*** [6, 95] – дієслівна метафора "вбивати слова" підсилює емоційне навантаження мікроконтексту.

У поглядах давніх українців слово – мова, проповідь, розум. „Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог був Слово. Воно в Бога було споконвіку" (Ів. 1 : 2) [2, 987]. Видатний грецький поет VIII ст. до н. е. Гомер дає слову епітет *крилате*. З уст слово вилітає, як швидка пташка, і карає ненависного ворога, ніби гостра стріла. Наврочити – напустити на кого-небудь хворобу недобрими або невчасно сказаними словами. Прокляття – слово, що несе з собою хвороби, біду, смерть. З найвіддаленіших часів слово як вираження духовних прагнень людини різко відокремилося від буденної розмови епічним тоном і віршованим розміром. Священне значення мови, зверненої до божества, вимагало урочистості, гармонії; більше того, усі народи на початку свого розвитку любили пісенний склад, який дзвінкіший, приємніший і легше запам'ятовуться. Перші молитви

народу були і першою його пісне поезією. Українські замовляння сповнені тонкої поетичності, як і вся наша народна творчість. Поетичні вислови, викликані в якийсь момент благоговійним почуттям, невільно повторювалися багатьма, тому що мали таку вдалу форму, що не потрібно було ні виправлень, ні пояснень. Віще слово поетів, за свідченнями, мало надприродні, чародійні властивості; молитва переходить у замовляння або заговір, тобто в таке могутнє, сповнене непереможної сили благання, що боги не можуть йому відмовити. Разом із тим народжувалося переконання, що закляття своїми заповідними формулами може творити те саме, що творять небесні владики. Слово всесильне: воно може і умертвити, і вберегти від лютої смерті, і навіть воскресити; воно ранить і загоює рани, зупиняє кров, накликає сон; воно втихомирює вітри і схвильоване море, насилає бурі й град, розриває кайдани; воно робить зброю міцною і слабкою, насилає і виганяє злих духів, в'яже руки злодіям, викликає з могили мертвих…З чим порівняти слово? – усі порівняння блякнуть перед його божественністю" [4, 485-486].

Інформативність слова є домінуючою концептуальною ознакою, саме тому приховування чи замовчування певної інформації, яка може бути життєво важливою, осмислюється у художніх текстах як великий гріх: … *Святеннику,* ***мовчання – гірший злочин, ніж убивство****. Убивця навіть наміру не має повертатися до людей, вони йому не потрібні, і йому суджено жити серед вовкулак. А* ***мовчуни****, що сприяли мародерцям,* ***залишають для себе стежку до людей і суть підлішими за вбивць*** [9, 264] – концепт СЛОВО актуалізований на асоціативному рівні, підґрунтям для актуалізації названого концепту в цьому контексті є опозиція „говорити – мовчати", компонент якої (дієслово *говорити*) є вербалізатором концепту.

В аспекті вербалізації концептів ГРІХ та СПОКУТА лексеми, що вербалізують концепт СЛОВО, виявляють додаткові смисли, які експлікують зв'язки між названими концептами. Аналізовані контексти відображають такі концептуальні смисли: „гріх – слово": ***Гріх ще й словом збиткувати*** *ся з цих небожат, попихачів, вбогих сирот, недобитків і недоїдків панських* [7, 25] – ситуація гріха; „слово – інструмент гріха": *Приглядався до образу з розп'ятим монахом, якого з одного боку* ***зваблює красуня-грішниця словами*** [8, 228]; „слово – засіб приховати гріх": *Тирани люблять* ***провини свої затуляти пишними словами*** *про вищі цілі* [15, 237]; *Намагався виправдатися не знати й перед ким і не знати в чому.* ***Ховав між рядками і між словами*** *щось нове для себе, тривожне,* ***може, й гріховне*** [5, 467].

На взаємозв'язок між концептами ГРІХ, СПОКУТА та СЛОВО вказує концептуальний смисл „слово – молитва", який виділяємо у структурі концептів СПОКУТА („спокута – молитва") та СЛОВО („слово – молитва"): ***Молитва*** *та, спочатку слізно вдячна щораз набрякала кривдним болем, бубнявіла злобою; незнайомий досі* ***гнів на Бога спочатку лякливо, а дедалі ядучіше всякав у слова, і вони ставали важкими, мов град, темними, немов сама покута в'язня, слова ті падали на кам'яну долівку й тяжко билися об неї, немов чавунні ядра*** [8, 271]. Лексема *гріх* у контексті відсутня, проте одноіменний концепт вербалізований висловом *гнів на Бога*, а емоційне напруження підсилюється за допомогою категорії градації, вираженої порівняннями, що описують слова молитви: ***важкими, мов град, темними, немов сама покута в'язня, немов чавунні ядра.***

Не менш значущим у процесі вербалізації аналізованих концептів є концептуальний смисл „слово – проповідь": *А вилікувавшись, зможеш допомогти їм. Візьми з собою мій Закон, – Орлик подав Єпіфанієві списаний дрібною в'яззю пергамент, – і* ***проповідуй слова його правди навіть у німих чертогах. Може, цим спокутуєш свою провину*** [9, 280]; *Подумати, що* ***Бог промовив уперше до всього люду лиш завдяки тим, які зуміли записати його слова. То чи назовемо злочинцем того, хто пише книги?*** [5, 140].

Проаналізований матеріал дає підстави стверджувати, що концепти ГРІХ, СПОКУТА та СЛОВО вербалізуються не ізольовано один від одного, а взаємодіють. Слово може бути гріхом, може підштовхнути людину до гріха. Відомо, що за біблійним сюжетом спочатку було Слово, яке потім стало ділом, тобто матеріалізувалося. За текстовим матеріалом, слово може навпаки – стати інструментом спокути та очищення від гріховності, тобто визначити дорогу людини до праведного життя. Концепт СЛОВО вербалізований у художній картині світу за своїми ознаками, найактуальнішою з яких є „слово – носій інформації". У зв'язку з цим експлікуються концептуальні смисли, що вказують на взаємозв'язок концептів ГРІХ, СПОКУТА та СЛОВО. Перспективними є подальші дослідження цієї проблеми на предмет з'ясування спільних концептуальних ознак у діахронічному аспекті.

Список використаних джерел

1. Антология концептов / под. ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина. – М. : Гнозис, 2007. – 512 с.
2. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту / переклад Івана Огієнка. – К.: Українське Біблійне Товариство, 2009. – 1151 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВЕФ „Перун", 2001. – 1440 с.
4. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002 – 664 с.
5. Загребельний П. А. Смерть у Києві: роман / П. А. Загребельний. – Х. : Фоліо, 2003. – 605 с.
6. Загребельний П. А. Тисячолітній Миколай: роман / П. А Загребельний. – К. : Фірма „Довіра", 1994. – 636 с.
7. Загребельний П. А. Я, Богдан (Сповідь у славі): роман / П. А. Загребельний. – К. : Дніпро, 1986. – 492 с.
8. Іваничук Р. І. Журавлиний крик : роман / Р. І. Іваничук. – Х. : Фоліо, 2006. – 382 с.
9. Іваничук Р. І. Мальви (Яничари). Орда: романи. / Р. І. Іваничук – Х. : Євроекспрес, 2000. – 416 с.
10. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : ИТДГК Гнозис, 2002. – 333 с.
11. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу: монографія / В. І. Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ : Плай, 2004. – 248 с.
12. Концепт греха в славянской и еврейской культурной традиции. Сборник статей / отв. ред. О. В. Белова. – М.: Пробел, 2000. – 232 с.
13. Панова Л. Г. Грех как религиозный концепт (на примере русского слова "грех" и итальянского „РЕССАТО") / Л. Г. Панова // Логический анализ языка: Языки этики / отв. ред. Н. Д. Арутюнова, Т. Е. Янко, Н. К. Рябцева. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 167-177.
14. Фесенко Т. А. Концептуальные системы как контекст употребления и понимания вербальных выражений / Т. А. Фесенко // Когнитивные аспекты языково категоризации: сб. науч. трудов. – Рязань, 2000. – С. 141-144.
15. Федорів Р. М. Отчий світильник: роман / Р. М. Федорів. – Львів : Червона калина, 1998. – 559 с.
16. Якушкина Е. И. Традиционная философия греха в свете южнославянских диалектных данных (опыт семантической реконструкции) / Е. И. Якушкина // Славянский вестник. – М. : МАКС Пресс, 2004. – Вып. 2. – С. 432-440.

Анотація. *Стаття присвячена опису та аналізу особливостей мовного вираження концепту СЛОВО у контексті вербалізації концептів ГРІХ та СПОКУТА у мові художньої прози другої половини XX ст. З'ясовано специфіку лінгвістичних досліджень із зазначеної проблеми та подано їх коротку характеристику. А також окреслено перспективу подальших досліджень у цьому напрямку.*

Ключові слова: *концепт, гріх, спокута, слово, мова художньої прози, мовна картина світу*

Summary. *The article deals with the problem of the linguistic representation of some peculiarities of the concept WORD in its interconnections with the concepts SIN and ATONEMENT, which are among the key concepts of the Ukrainian mentality and the picture of the world, reflected in the language of the fiction of the second half of the XX c. The main characteristic features of the linguistic researches, devoted to the lingual representation of the analysed concepts are pointed out. The reviews of this researches are given in the article. In the process of the research we came to the following results: the concept WORD is linguistically represented by its main conceptual feature – informativeness. The informativeness of the word is the dominant conceptual feature so keeping in secret of some information (following the analysed material), which may be lively important, is considered in the textual fragments as the great sin. Due to the material analysed, the word can be the instrument of sin, as well as the instrument of the atonement. In the aspect of the lingual representation of the concepts SIN and ATONEMENT lexemmes, which verbalise the concept WORD, shows the additional meanings, expliciting the relations between these concepts. The following conceptual meanings are outlined in the analysed material: sin — word; word — the way to conceal the sin; word — pray, etc. According to the Bible, the Word was first of all. Then it became an action — materialised. Due to the texts, the word may become the way of atonement, to make the way of a person to life without sin and evil. So, all this proves, that the concepts SIN, ATONEMENT and WORD are verbalised in close relations. The problem of linguistic representation of these concepts can be observed in dyachronic aspect and in comparison of theirs verbalisation in other languages.*

Key words: *the concept, the sin, the atonement,the word, the language of fiction, the linguistic picture of the world*

Отримано: 11.07.2015 р.